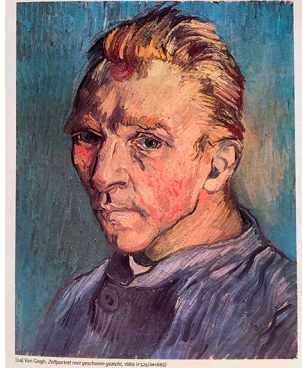

Vincent van Gogh: een financieel natuurtalent

Een verkennend onderzoek over het einde van de mythevorming dat de wereldberoemde kunstenaar alles had met kunst en niets met geld

Enfin zich weten te behelpen en niet in het minst hechten aan de routine van 't leven

Vincent, brief 396

Giep Hagoort

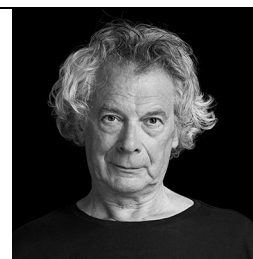
In het kort

Van Vincent van Gogh, de Nederlandse kunstenaar die leefde van 1853 tot 1890, is in de loop van de tijd het beeld ontstaan dat hij alles had met kunst maar niets met geld. Zijn jongere broer Theo zou hem als mecenas hebben moeten ondersteunen.

Nauwkeurige bestudering van Vincents brieven aan Theo toont aan dat dit beeld vanuit een cultureel bedrijfskundige bril bezien niet klopt. Van de bestudeerde brieven gaat 54% van deze brieven over financiële kwesties, soms gepaard gaande met plannen, berekeningen en financieringsmogelijkheden. Zoals bijvoorbeeld over de schilderszaak, die hij samen met zijn broer opzet. In dit deelgenootschap neemt Vincent als investering de kunstproductie voor zijn rekening en zorgt Theo voor de financiering. Een belangeloze mecenas is Theo niet, wel een partner in de kunstonderneming die tevens eigenaar wordt van al het werk. Ook ontwerpt Vincent kunstenaarsverenigingen en realiseert hij er één in het Zuid-Franse Arles. Hij voegt ook aan deze ontwerpen concrete financiële berekeningen toe. Vincent gaat in zijn 37-jarig bestaan diverse externe transacties aan – ruilhandel, betaling van rekeningen met zijn werk, lesgeven en het verkopen van studies - die een veelkleuriger economisch beeld geven dan de uitlating dat de kunstschilder slechts tijdens zijn leven één kunstwerk heeft verkocht.

Deze feiten uit het verkennend onderzoek rechtvaardigen de kwalificatie dat Vincent van Gogh een financieel natuurtalent was. Hij ontwikkelde zijn gave in de praktijk, zonder scholing en beginnend als zestienjarige winkelbediende in een kunsthandel.

Het wordt tijd dat het ondergewaardeerde beeld van Vincent van Gogh wat financiën betreft in positieve zin wordt bijgesteld. Voor het nieuwe interdisciplinaire vakgebied kunst en economie is daarbij een belangrijke rol weggelegd.

Giep Hagoort (1948) Hoogleraar emeritus kunst en economie Universiteit Utrecht/HKU. Studeerde rechten aan de UU. Gepromoveerd aan de Universiteit Nyenrode (1998) met als onderwerp: strategisch kunstmanagement. Zijn handboek *Art Management Entrepreneurial Style* (2005) is in zes talen vertaald. 2000 Lector kunst en economie HKU, 2006 hoogleraar kunst en economie UU/HKU.

Inhoudsopgave

1. Introductie | 2

2. Het onderzoek | 3

I. Een groeiend financieel bewustzijn 1869-1876 | 4

II. De financiering van een zoektocht 1876-1880 | 5

111. Naar een gedeeld cultureel ondernemerschap 1881-1888 | 7

A. De afspraak | 8

B. Kunstenaarsverenigingen | 10

C. Externe transacties | 10

3. Beoordeling | 11

4. Heersende opvattingen | 11

5. Duiding en reflectie | 16

Literatuur | 16

Bijlage: Interview met Vincent van Gogh, Zundertsche Weekbode, week 48 - november 2020

1. Introductie

De wereldberoemde, Nederlandse kunstschilder Vincent van Gogh – geboren in het Brabantse Zundert op 30 maart 1853 en overleden in het Franse Auvers-sur-Oise op 29 juli 1890, met woon- en werkplaatsen in Nederland, Engeland, België en Frankrijk – wordt mede gekenmerkt door problematische verhalen over zijn verhouding tot het geld. Ondanks dat onderzoek een genuanceerd beeld schetst, blijven mythes nog steeds in takt.

Schijnt hij als ‘gek met een penseel’ altijd geldgebrek te hebben en straatarm door het leven te gaan? Hij zou praktisch nooit iets van zijn werk hebben verkocht. Zet hij zijn jongere broer Theo, die een succesvol kunsthandelaar is, voortdurend emotioneel onder druk om hem financieel te onderhouden?

Tilt de mythetvorming de genialiteit van de kunstenaar, in de ogen van het grote publiek, naar een nog hoger plan? Ligt een getroubleerd genie commercieel nog steeds beter in de markt dan een begenadigd kunstenaar zonder aanvallen van waanzin?

Bestaand onderzoek laat zien dat Vincent van Gogh niet als straatarme kunstenaar leeft hoewel hij tijden van grote geldnood kent door bijvoorbeeld het beschikbare geld uit te geven aan schildersbenodigheden en modellen (Luijten, 2007). Maar ook in deze nuance blijft het beeld overeind dat Van Gogh in een ondergeschikte, afhankelijke positie verkeert in de driehoeksverhouding Geld, Theo en Vincent.

In december 1888 snijdt Vincent van Gogh in het Zuid-Franse Arles zijn oor af. Een voorval dat het beeld bevestigt van een geniale kunstenaar die steeds meer verward raakt. Laat staan dat zo’n kunstenaar ooit iets zinnigs zou kunnen hebben gezegd inzake financiële kwesties.

Het incident maakt – zo lijkt het - de aandacht voor zijn werk nog groter, ook internationaal gezien. We kijken met nog meer bewondering naar de aardappeleters, de zonnebloemen en zijn (zelf)portretten. Hoe noemen de inwoners van Arles die vreemde kunstenaar? Fou-Rou! (Althans in de biografische roman van Irving Stone.) Zij tekenen een petitie om de-ode-gek terug te sturen naar zijn familie.

De hypothese dat hier sprake is van een schilder die zelf inzicht verwerft in de financiering van zijn kunstpraktijk en deze kennis telkenmale verrijkt en waar mogelijk toepast, lijkt tot op heden buiten de gevestigde denkkaders te vallen. Het lijkt alsof de toonaangevende vincentologen zich niet kunnen voorstellen dat de bejubelde kunstschilder Vincent van Gogh op het gebied van financiën een helder beeld voor ogen zou hebben en daarop zijn handelen afstemt.

Om een waarheidsgetrouw beeld te vormen van de relatie van Vincent van Gogh en het geld bestudeer ik de 902 brieven zoals opgenomen in het zesdelige standaardwerk van het Van Gogh Museum en het Huygens Instituut dat in 2009 is verschenen onder de titel *Vincent van Gogh – De brieven* (Janssen, Luijten, Bakker, 2009). Vincent van Gogh heeft zelf 819 brieven geschreven, waarvan 658 aan zijn broer.

Deze brieven vormen de bron van het verdere onderzoek. Na een eerste volledige lezing van de correspondentie heb ik besloten de brieven na het incident met het oor niet in detail te verwerken. Zijn ziekte die geregeld tot aanvallen van waanzin leidt, heeft tot gevolg dat het financiële sterk naar de achtergrond verdwijnt en dat het financiële beheer soms overgenomen wordt door derden.

Ik bestudeer de woorden en zinnen die Van Gogh zelf over geld en direct aan geld gerelateerde zaken als 'kosten', uitgaven', 'verkopen', 'prijzen' geschreven heeft. In een uitzonderlijk geval moet een interpretatie worden toegepast, bijvoorbeeld bij het woord 'winst' dat ook als opbrengst van niet-materiële zaken gebruikt wordt. Na de bestudering van de brieven ga ik in een zestal bronnen na hoe over de relatie Van Gogh en het geld geschreven is, inmiddels rekening houdend met mijn eigen bevindingen.

Het resultaat van dit verkennend onderzoek is opgenomen in dit verslag.

De cursief weergegeven introducties op het leven van Vincent van Gogh heb ik ontleend aan de eerder genoemde zesdelige uitgave. Ze geven het tijdsverloop weer en vormen een raamwerk voor de aandacht voor de brieven aan zijn broer Theo.

Door de unieke verzameling brieven weten kunsthistorici inmiddels bijna alles over de artistieke praktijken van Van Gogh, houden medici zich uitputtend bezig met Van Gogh als geesteszieke patiënt, graven theologen in de religiositeit waarmee Vincent in zijn jonge jaren dweept en doen letterkundigen gemotiveerde uitspraken over het literaire gehalte van de correspondentie.

Over de specifieke wijze waarop de kunstschilder de financiering van zijn eigen kunstpraktijk opvat en weergeeft, bestaat een leemte in onze kennis. De hier gepresenteerde vakstudie kunst en economie vult deze leemte in een eerste verkenning nu nader op. Dat de onderzoekers tot nu toe weinig oog hebben gehad voor de zeer specifieke relatie van Van Gogh met het geld, kan wellicht verklaard worden uit het feit dat het interdisciplinaire onderzoeksveld kunst en economie op microgebied nog betrekkelijk jong is. Eerst in de periode rond 2000 zijn in Nederland leerstoelen en lectoraten ingesteld, waaronder mijn eigen lectoraat aan de HKU (in 2000) en mijn gecombineerd professoraat aan de Universiteit Utrecht en de HKU (in 2006). Er is een kennisdomein ontstaan dat gericht is op het zakelijk en financieel functioneren van kunstenaars en kunstinstellingen en krijgt het onderzoek – ook international – een volwaardige plaats als cultureel bedrijfskundig domein. Deze kennis geeft onder meer de mogelijkheid om financiële patronen te herkennen en van betekenis te voorzien. Naast het micro-economische begrip 'kunstmanagement' wordt binnen dit domein ook de meer actuelere term 'cultureel ondernemerschap' gebruikt (Hagoort, 1992; 2005; 2007). Onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat dit ondernemerschap zijn vroege wortels mede heeft in de praktijken van de Renaissance kunstenaars en worden Shakespeare (16e eeuw) en Rembrandt (17e eeuw) als relevante case study's bestudeerd.

De structuur van het verslag is als volgt. Allereerst komen de brieven van Van Gogh aan zijn broer Theo aan de orde en wordt een beeld geschapen van de wijze waarop Vincent zelf zijn financiën beziet. De resultaten heb ik samengevoegd in een drietal perioden die elk op zich een samenhangend kader vormen voor de weergave van de onderzoeksresultaten. Vervolgens besteed ik aandacht aan de bronnen betreffende de heersende opvattingen om na te gaan hoe deze Van Gogh vanuit financieel oogpunt beschouwen waarbij ik let op de bevindingen van mijn eigen onderzoek. De bronnen zijn ook gebruikt om te voorkomen dat ik conclusies trek die niet in stand kunnen blijven gezien eerder onweerlegbaar vastgelegde bevindingen.

Tenslotte wordt in de laatste paragraaf Duiding en reflectie de betekenis van Van Gogh aangegeven.

2. Het onderzoek

Tot aan het afsnijden van zijn oor op 23 december 1888 telde ik 590 brieven die Vincent van Gogh aan zijn broer Theo heeft geschreven. Daarvan bevatten 318 brieven (= 54%) opmerkingen over geldzaken (anders dan in een later stadium een louter dankwoord of een verzoek aan Theo voor de zending van de (maandelijke) betalingen). Na het bloedige incident ontving Vincent medische zorg en verliet het financiële verkeer tussen Theo en Vincent voor een deel via deze zorg en verdwijnt, zoals al opgemerkt, het financiële meer en meer uit het kunstenaarschap. Dat geldt niet voor de productie van kunstwerken

want die zette hij met veel energie voort met tijdelijke onderbrekingen vanwege zijn aanvallen van waanzin en/of lichamelijke zwakte en uitputting.

De relatie Vincent en het geld laat zich aan de hand van de hier bestudeerde brieven indelen in drie periodes.

- I. **Een opkomend financieel bewustzijn (1869-1876)**, beginnend met zijn baan als jongste bediende in een kunsthandel.
- II. **De financiering van een zoektocht (1876-1881)**, de kunsthandel verlatend om zijn roeping te vinden in immateriële zaken: onderwijs en godsdienst, vooralsnog als onbetaalde onderwijzer. De uiteindelijke keuze voor het kunstenaarschap is met steun van Theo onomkeerbaar.
- III. **Een gedeeld cultureel ondernemerschap (1881-1888)**, een afspraak waarin al doende Vincent productie & advisering voor zijn rekening neemt en Theo zorgt voor financiering & handel. Tevens aandacht voor kunstenaarsverenigingen en het aangaan van externe transacties.

I. Een opkomend financieel bewustzijn (1869 –1876, brieven nrs. 1 t/m 73)

In deze periode gaan 16 van de 62 brieven aan Theo mede over geldzaken (= 26 %).

Het verloop in de tijd

De familie Van Gogh telt de nodige kunsthandelaren met een uitgebreid netwerk. Vincent krijgt in 1869 als zestienjarige een baantje als magazijn- en winkelbediende in een van vestigingen van de internationale kunsthandel Goupil & Cie in Den Haag en verdient daarmee een kleine vergoeding voor voornamelijk kost en inwoning. In zijn brieven aan zijn jongere broer zijn de opmerkingen over het financiële vooralsnog beperkt tot het direct waarneembare. Gaandeweg worden deze voorzien van vragen die een verdiepend karakter krijgen. In de eerste jaren zijn de superieuren tevreden over zijn inzet en groeiende deskundigheid. Zijn betrokkenheid bij de kunsthandel komt – na Den Haag, Londen (1873) en Parijs (1875) - tot een einde als hij zijn superieuren teleurstelt wat inzet en verkoop betreft. Vincent kan zelf steeds minder begrip op brengen voor de weinig kwaliteitsbewuste keuzes van het bemiddelde koperspubliek. Na zijn ontslag in de kunsthandel zoekt in 1876 Van Gogh als 23-jarige zijn heil in Engeland. De kunsthandel heeft hij nu definitief achter zich gelaten. Zijn opdracht is nu immateriële doelen realiseren en wel op het gebied van onderwijs en godsdienst. Zijn eerste schetsjes begeleiden hem daarbij.

De brieven

In zijn allereerste brieven lezen we voornamelijk over uitgaven voor levensonderhoud en (dure) huisvesting, een eerste opslag en een gratificatie (3*), het zoeken naar een goedkoper woonadres (4), de koop en verkoop in de kunsthandel (15) en zijn aankopen van boeken en etsen. (44, 73) In een verslag van de kunsthandel in London geeft Van Gogh een oplettende typering van zijn waarneming: we verkopen goed maar we zijn er nog lang niet. (15)

Als hij een cadeau krijgt van Theo - ook zijn vier jaar jongere broer is nu als jongste bediende begonnen bij Goupil & Cie - wijst Vincent hem terecht: jij hebt het geld harder nodig dan ik. (21) Ook biedt hij vanuit Parijs – zijn derde standplaats - aan de reis van Theo naar huis te betalen om hem daar te kunnen ontmoeten. (35) Nee hij zit niet altijd ruim bij kas, naast de aankoop van prenten (37, 40) wil hij sparen voor de reiskosten vanuit Parijs om daar met kerst bij de familie te zijn. (50) Zijn opmerkingen in brieven over geldzaken wisselt hij af met brieven (49, 51) die soms uitsluitend bestaan uit bijbelteksten, zoals: 'De weg is eng die ten Leven leidt, en weinigen zijn er die denzelven vinden. Strijdt om in te gaan door de enge poort, want velen zullen zoeken in te gaan en zullen niet kunnen'. Ook zijn toen geldende levensmotto ontleent hij aan de bijbel: 'droevig zijnde, maar altijd blijde'. (51, 132, 198)

Als Vincent als twintigjarige opmerkt dat de kunsthandel ondanks de goede verkopen meer 'degelijk, blijvend en solide' moet worden (15), verraaft dit een zelfstandigheid in een beginnend denken over de relatie kunst en geld. De praktijkgerichte handelskennis die hem in deze jaren een opkomend financieel bewustzijn heeft verschaft, zou hem later nog van pas komen.

*De getallen tussen haakjes verwijzen naar de nummers van de brieven zoals vermeld in de zesdelige bundel (Jansen, Luitjen, Bakker, 2009).

II. De financiering van een zoektocht (1876-1881, brieven nrs. 74 t/m 193).

Van de 118 brieven aan Theo gaan er in deze periode 54 mede over geldzaken (= 46%).

Het verloop in de tijd

Met het oog op een betaalde betrekking in het onderwijs en de godsdienst start de 23 jarige Vincent in 1876 met een onbetaald baantje op proef bij een kostschool in het Engelse Ramsgate (Kent), zij het met gratis kost en inwoning. Het internaat verhuist naar een plaatsje nabij Londen en Vincent verhuist mee. Dan stapt hij over naar de godsdienst waaraan ook onderwijs verbonden is. Uiteindelijk wordt in familieverband besloten dat de weg die Vincent in Engeland aflegt niet tot een bevredigende toekomst zal leiden. Er is voor hem in 1877 een baantje als kantoorbediende in een boekhandel in Dordrecht geregeld dat hij mede om financiële redenen aanvaardt zonder zijn allesoverheersende godsdienstige overtuigingen op te geven. Intussen wordt met steun van de familie de voorbereiding van een theologieopleiding in Amsterdam beproefd. Vincent ontdekt dat het predikantschap qua universitaire opleiding wat zwaarte betreft niet voor hem is weggelegd hetgeen het einde van het verblijf in Amsterdam betekent. Na een kort bezoek aan een evangelistenopleiding in Brussel gaat hij in 1878 als betaald evangelist werken in de Borinage, een arme mijnstreek in het zuiden van België. Na de opzegging van zijn contract blijft hij in de omgeving onbetaald werkzaam maar raakt meer en meer in slechte doen. Theo, inmiddels kunsthandelaar in vaste dienst, beziet de veelheid van tekeningen en schetsen van zijn broer en bespreekt in positieve zin de mogelijkheden van het kunstenaarschap. Een zoektocht wordt afgesloten en een nieuw avontuur begint. De eerste betalingen van Theo richting zijn broer komen op gang. Na een studieverblijf in Brussel in 1880 is het tijd om in 1881 op 28 jarige leeftijd een meer definitieve huisvesting en werkomgeving te vinden. In Den Haag wellicht.

De Brieven

De brieven van Vincent met financiële relevantie uit Engeland betreffen in het begin voornamelijk zijn wel en wee: eerst kost en inwoning en pas later een klein salaris, soms met een aanvulling. (84) Gaandeweg lezen we enige reflectie op zijn financiële situatie als hij opmerkt dat hij later bij het ouder worden toch wel meer zou moeten verdienen. Ook suggereert hij dat de betere betaling in vorige betrekkingen (bij Goupil & Cie) meer aanzien zou hebben gegeven. (85) Hij vat zijn omstandigheden zo samen: overvloed van brood, niet van geld. Ook vraagt hij zich dikwijls af (geschreven in een brief aan zijn ouders) waar de kostschool het geld vandaan haalt, naast de bedragen die hij in opdracht in Londen bij mensen thuis moet ophalen. (98) Dat hij instemt met het baantje in een kantoorboekhandel te Dordrecht hangt dan ook direct samen met het hogere salaris dat hij zal gaan verdienen. Want mede het hebben van geld maakt het betaalbaar om dicht bij zijn broer en familie te kunnen zijn. Toch zal hij ook in Dordrecht 'moeten boekhouden' (letten op inkomsten en uitgaven). (100, 101)

De financiële kwesties komen in de brieven uit deze periode minder aan bod. Wel meldt hij dat hij gravures en litho's heeft gekocht. (116, 118, 133) Van Gogh richt zich nu geheel op een komend leven in dienst van 'Hem en het Evangelie' en probeert bij de familie financiële en andere steun te krijgen voor zijn plan om opgeleid te worden tot dominee. Hij vindt het voor de hand liggend dat hem als lid van deze familie middelen worden verschafte om zijn roeping te volgen, immers zijn familie is een 'Christenfamilie in de volle zin des woords'. (109) In ieder geval vindt hij in 1877 in Amsterdam een inwoning bij een oom en tante om zich – met steun van bevriende geleerden - voor te bereiden op de toelating tot een theologiestudie aan de universiteit van Amsterdam.

In Amsterdam mist hij het vaste inkomen uit een betrekking. Zijn brieven laten een grote zuinigheid zien. Hij merkt op dat het soms hebben van geen geld goed is om niet te kunnen toegeven aan zijn begeerte bijvoorbeeld naar boeken. Zijn vader heeft leefgeld achtergelaten bij zijn oom maar Vincent doet daar het liefst geen beroep op. (126) Een postwissel van Theo stuurt hij terug met het motief dat hij niet wil wennen aan reizen die tijd en geld in beslag nemen. Hij bezoekt regelmatig de plaatselijke families en eet

dan graag mee. Postzegels die hem door Theo toegezonden worden, zet hij wanneer nodig listig om in centen om zo te beschikken over het zondagse kerkgeld. (125) Het is voor alles roeien met de riemen die hij heeft. (133) Financiële couponnetjes, die zijn ouders opsturen om wanten te kopen, besteedt hij aan de aanschaf van kaarten uit een atlas om deze te kunnen natekenen. (137)

En bij een eventueel geldgebrek raadt hij Theo en zichzelf aan om kennislijstjes aan te leggen opdat op zuinige wijze de leemte in kennis kan worden opgevuld. (138)

Het geldt niet voor hemzelf maar tijdens een wandeling met een jonge, voormalige collega wiens betrekking afloopt geeft hij de volgende zakelijke beoordeling: je eerste kennis verkrijg je in een tijd van zoeken en moeilijkheden en na een verblijf in een grote stad (bijvoorbeeld Londen) leidt dit tot een goed betaalde en blijvende betrekking 'die dus voor enige jaren als het ware veilig is'. (141) Na het stoppen met de voorbereidingen op het universitaire predikantschap maakt hij zich met steun van zijn vader – zelf predikant – op voor een vertrek naar Brussel om sneller en op een minder kostbare manier opgeleid te worden tot evangelist. (145) Zijn collectie boeken, prenten en litho's is ondanks zijn krappe kas alsmaar groeiende. (133)

Van Gogh wordt vervolgens in 1878 als 25 jarige evangelist aangesteld in de Borinage voor een periode van zes maanden en werkt naast de evangelisatie ook op een eigen atelier. Van de familie ontvangt hij diverse kunstenaarsbenodigheden. Zijn contract wordt niet verlengd, krijgt nog drie maanden salaris maar raakt gaandeweg verzeild in erbarmelijke omstandigheden. In een uitgebreide dankbrief aan Theo voor zijn 50 frs. - na een radiostilte van 10 maanden - somt hij als 27-jarige op wat allemaal fout gegaan is in zijn leven waaronder geldnood en armoede waarin hij terecht gekomen is. (155) Is hij een nietsnut zoals de omgeving en Theo wellicht denken? Je hebt ook goede nietsnutten die tegen wil en dank dit stempel dragen maar ervan overtuigd zijn dat ze ergens goed voor zijn: 'Ik voel dat mijn bestaan een reden heeft'. En hij leest heel veel: naast de bijbel, Michelet, Shakespeare, V. Hugo en Dickens, om enkele grote namen te noemen.

Hij verzet zich ook tegen de suggestie uit zijn omgeving dat hij slechts aan het 'rentenieren' zou zijn. (154) Theo ontvangt zijn 'krabbels' van onder meer mijnwerkers en verder zijn de dagen ook gevuld met veel lezen. Tijdens een lange wandeling ruilt hij tekeningen tegen brood en moet hij soms in de openlucht overnachten. (158) Zijn broer suggereert, zoals we pas in 1882 zullen lezen, het kunstenaarsvak als een concreet perspectief voor Vincent. (214) Vincent laat weten dat hij daar aanvankelijk niet van wilde horen, zijnde ontoepasselijk.

Het vertrek uit de Borinage is nu onafwendbaar, ook vanwege de behoefte van Vincent om zich te begeven onder bekende kunstenaars om zodoende zijn eigen kunstenaarschap te voeden. In Brussel bezoekt hij de gratis lessen aan de kunstacademie en volgt hij enkele privélessen. Van Gogh heeft uitgerekend dat hij met 100 frs. per maand zou kunnen rondkomen totdat zijn werk verkoopbaar zal zijn. (158) Hij heeft daartoe een plan dat al met lessen en contacten in uitvoering is gezet. Hij verwondert zich erover dat zijn familie van rijke kunsthandelaren hem niet wil ondersteunen. (164) Zijn ouders betalen hem nu een maandgeld van 60 frs. (159) Vincent verneemt van zijn ouders dat ook Theo bijdraagt. Voor een aantal maanden verblijft hij in het ouderlijk huis in het Brabantse Etten waar hij een eigen atelier heeft en volop tekeningen produceert, waar 'de fabriek in volle werking' ook modellen inhuurt. (172) Hier maakt hij wandelingen met een jonge weduwe die als lid van de familie enige tijd opgenomen wordt in het gezin. Hij wordt verliefd maar zonder resultaat omdat hij, zo vertelt men hem, onvoldoende middelen van bestaan heeft. Hij moet dan minstens 1.000 frs. per jaar verdienen. (179) Vincent maakt zich intussen zorgen over hoe zijn tekeningen verkoopbaar kunnen worden want er hapert wat als er liefde is maar het geld niet verdiend wordt. (182/183) En geld is ook nodig om de noodzakelijke schildersbenodigheden aan te schaffen en om modellen te betalen maar het blijft voor een artiest in zijn ogen altijd wel 'tobben en scharrelen'. (187) Hij verzoekt Theo om een 'reisgeldje' om na te gaan of het 'nooit, neen, nimmer' van de jonge weduwe alsnog kan ontdooien. Mede door de beide ouders zal dit niet gebeuren. Een tijdelijk verblijf op een kunstenaarsatelier in Den Haag geeft verdere impulsen aan zijn kunstenaarschap waarbij Theo adviseert om verkoopbare aquarellen te maken. (191) Zijn ouders hebben dan al eerder beloofd de 'onvermijdelijke kosten' te betalen waarbij Pa graag - tegen Vincents

zin - toezicht wil hebben op de uitgaven. (193) In de hier aan de orde zijnde brief aan Theo sluit hij zijn intermezzo in Etten af. Hij hoopt dat hij de scheve verhouding tussen uitgaven en inkomsten achter zich kan laten en ziet een schemering van licht in het eigen geld verdienen, aangemoedigd door Haagse kunstenaars van naam. Ook schrijft Vincent dat zijn theologische diepzinnigheden verleden tijd zijn en vermeldt hij van een gesprek met zijn ouders waarin hij hun God – die van de dominees – afwijst: ‘God is zo dood als een pier’ (‘maar ben ik daarom een atheïst’). Op 28-jarige leeftijd reist hij definitief af naar Den Haag.

Zijn eerder opgedane praktische handelskennis is nu uitgebreid met financiële kennis en ervaring op het gebied van gebieden die niet direct een economisch effect hebben zoals de handel: onderwijs en godsdienst. Van Gogh leert te roeien met de riemen die hij heeft. Zijn eerste ervaringen doet hij op met het financieel functioneren van een (beginnend) kunstenaar. Met Theo als zijn belangrijkste partner, financieel maar ook als broer. Zijn berekeningen betreffen in de eerste plaats schildersbenodigheden, huisvesting en eten.

III. Een gedeeld cultureel ondernemerschap (1881-1888 brieven nrs. 194-726).

Van de 410 brieven aan Theo gaan er in deze periode 248 mede over geldzaken (= 60%).

Het verloop in de tijd

De 28 jarige kunstenaar Van Gogh zal vanaf december 1881 twee jaar in Den Haag verblijven, met steun van Theo in de vorm van een maandelijks toelage van 100 frs. per maand. In deze periode neemt hij zich voor een huishouden op te zetten met zijn model/prostitutie Sien. Ook een huwelijk wordt overwogen. Theo is het met deze stap niet eens. Na een bezoek van twee maanden aan Drenthe keert hij in 1883 terug naar het ouderlijk huis te Nuenen nabij Eindhoven waar zijn vader kortgelden als dominee is benoemd. Ook hier werkt hij zo'n twee jaar, waar hij onder meer de overbekende aardappeleters tekent en schildert. In de stad Antwerpen doet hij in 1885 gedurende drie maanden artistieke inspiratie op en volgt hij lessen op een kunstacademie als tussenstap richting Parijs waar Theo woont en inmiddels een succesvolle kunsthandelaar is. In Parijs gaan Theo en Vincent in 1886 samenwonen en behoren bekende kunstenaars tot hun kennissenkring. Tijdens dit samenwonen en werken aan een gemeenschappelijke onderneming zijn de contacten uiteraard direct en worden nagenoeg elkaar geen brieven geschreven. Dit verandert als Vincent als 35-jarige in 1888 naar het Zuid-Franse Arles afreist waar hij zijn intrek neemt in een hotelletje en later de gezamenlijke onderneming - wat zijn aandeel betreft - voortzet in wat genoemd wordt het Gele Huis, met ateliermogelijkheden waar in verenigingsverband medekunstenaars kunnen wonen en werken vanuit een gemeenschappelijke kas. Als eerste kunstenaar en medebewoner verwelkomt Vincent in oktober 1888 Paul Gauguin die met steun van Theo naar Arles is afgereisd. In december 1888 snijdt Vincent van Gogh zijn oor af hetgeen het begin is van een serie aanvallen vanwege zijn geestesziekte. Gauguin vertrekt. Vincent wordt vrijwillig opgenomen in een inrichting in Saint-Remy-de-Provence, nabij Arles om vervolgens in 1890 door dokter en schilder Gachet begeleid te worden in Auvers-sur-Oise, even boven Parijs. Zijn werklust en producties zijn nog aanzienlijk maar zijn financiële denk- en daadkracht laat hem in de steek. Dit alles uitmondend in een poging tot zelfmoord en zijn overlijden op 29 juli 1890, 37 jaar oud, in het bijzijn van zijn broer. De vier jaar jongere Theo overlijdt – ziek en gebroken – op 25 januari 1891.

Vincent kreeg door toedoen van Theo in de laatste jaren van zijn leven de nodige erkenning van critici, tentoonstellingmakers en kunsthandelaren. Met name in deze periode ontstaat het besef dat de kunstenaar Vincent van Gogh van grote betekenis zal zijn voor de internationale schilderkunst.

De brieven

Hoe heeft Van Gogh – in zijn eigen woorden verteld – het gekozen kunstenaarschap qua financiën in deze derde periode vormgegeven?

In zijn brieven komen naar mijn observaties drie opvallende, parallel gevallen tot uiting die daarop een antwoord kunnen geven en die hier worden uitgewerkt. Het gaat om A. de afspraak met Theo, B. Het concept van kunstenaarsverenigingen, en C. Het realiseren van externe transacties. Opvallend, omdat zij

enerzijds een verdergaande ontwikkeling laten zien in zijn financieel denken en handelen en anderzijds op gespannen voet staan met de mythevorming dat – samengevat - Vincent alles had met kunst en niets met geld.

A. De afspraak.

Vincent ontvangt ter stimulering van zijn kunstenaarschap een financiële bijdrage van de steeds succesvollere kunsthandelaar Theo, eerst naar omstandigheden, dan 100 frs. per maand en later 3 x 50 frs. per maand voor courante uitgaven. (217, 222, 228, 234) Vincent komt met ideeën over het uitbrengen van een volksuitgave met illustraties waarbij hij al zeer nauwkeurig de prijzen en oplagen heeft berekend. (289) Aan de uitgave ligt een vereniging van tekenaars en geldschieters ten grondslag. Primair gaat het om een artistiek-sociaal doel om de werkman te bereiken en niet om een commercieel boekhandelsmotief. Een geldschietster heeft zich al aangemeld. Tijdens zijn tweejarig verblijf in Den Haag geeft Theo op een zeker moment tot ontsteltenis van zijn broer aan niet geheel zeker te zijn ook in de toekomst te kunnen betalen. (363) De betalingen blijven evenwel doorgaan en worden op voorstel van Vincent voorzien van een afspraak: Theo wordt eigenaar van het werk van Vincent én van de groeiende collectie platen, boeken en tekeningen (367): een bevestiging van hetgeen eerder is afgesproken: 'Want ik reken dat het alles van U hoort.' (265) Een ander pijnpunt dat de samenwerking en financiering bedreigt, is het verschil van mening over het samenwonen en trouwen van Vincent met Sien, zijn model/prostitutuee. Vincent kiest er uiteindelijk voor om van trouwplannen en verder samenwonen af te zien, mede conform de wens van Theo. (384)

Gaandeweg zoekt Vincent – zij het moeizaam - naar een balans in de inbreng van kapitaal 'ingestoken door u en door mij' (respectievelijk geld en werk). (407) Vanuit zijn nieuwe verblijfplaats in Drenthe roept hij weliswaar in een sombere, naar zijn zeggen melancholieke bui tegen Theo 'Laat mij maar schieten' (390) om dan later weer een plan te presenteren om te komen tot een duo-schildersschap. (396) Volgens Vincent moet de kunsthandelaar nu zelf toch echt kiezen voor het schilderen. Concreet heeft hij uitgerekend dat het twee jaar duurt voordat de gezamenlijke onderneming inkomsten verkrijgt. Tot die tijd zal het duo ongeveer 2.400 frs. per jaar nodig hebben, met 1.000 aan vreemd geld en met de studies als onderpand. Hij roept vanaf het briefpapier: 'Theo, wordt schilder, zie er uit te breken en kom naar Drenthe.' Theo komt niet.

Vanuit zijn volgende verblijfplaats, het Brabantse Nuenen waar het gezin Van Gogh nu woont en Vincent een atelier krijgt voor zijn tekenen en schilderen, komt opnieuw de samenwerking met zijn broer aan de orde. Binnen de afspraken is het volgende van toepassing in de woorden van Vincent: 'Geld van u is mijn eigendom'. (418) Is Vincent op een bepaald ogenblik ontevreden? 'Zoek zelf een weg, word je eigen handelaar.' is de reactie van Theo. (466)

Vincent staat een tijdelijke regeling voor die zijn vrijheid en onafhankelijkheid niet mag aantasten. Hij wil waken voor scheve verhoudingen. Van 'opinies' omtrent zijn persoon en gedrag wil hij niet weten. (420)

Hoe moet nu de gezamenlijke onderneming er verder uit zien? Hij somt op (396, 418, 420, 442): tegenover de financiering door Theo staat de productie van werken door Vincent. Theo blijft eigenaar van al het werk en zet zich in voor promotie en verkoop. De lopende afspraak moet plaatsmaken voor een afspraak op basis van vrije wil. Als Theo het werk niet wil afnemen dan moet Vincent ook naar andere mogelijkheden kunnen zoeken. Nogmaals: het geldt dat Theo aan Vincent betaalt moet als verdiend beschouwd worden. Vincent voorziet Theo meer en meer van gevraagde en ongevraagde adviezen over wat gaande is in de actuele schilderkunst hetgeen goed van past komt bij Theo's zakelijke oriëntatie op vernieuwende kunst. (492) In een later stadium zal Vincent de afspraak verduidelijken om de gezamenlijke intenties te benadrukken: 'Uw geld is geen verplichting, mijn verplichting is aan u.' (419) Vincent spreekt van een schuld aan Theo en wil beslist niet van 'protectie' weten. (432) Bij verschil van mening moeten beide partijen kunnen stoppen. Op een gegeven moment laat Vincent Theo weten dat deze zich meer moet inzetten om zijn werk te verkopen: 'ik word daar niet boos om maar we hoeven elkaar geen mietje te noemen', zo schrijft hij. (432) En ook: steun mij niet alleen met geld maar ook met invloed en

samenwerking. (468) Aan de afspraken wordt toegevoegd de vraag of Vincent de zekerheid kan krijgen dat deze afspraken een jaar zullen duren. Soms is er een verwijdering, bijvoorbeeld als Vincent vraagt: 'Wil jij van mij af?' (436) Of in het geval van dreiging niet langer geld te willen ontvangen als Theo niet ontslag zou nemen in de in zijn ogen oppervlakkige kunsthandel. (406) En in brieven blijft Vincent voortdurend aandringen op tijdige betalingen en niet zelden heeft hij extra geld nodig voor verf, doeken en modellen.

Vincent verlaat Drenthe om weer te gaan wonen bij zijn ouders, in Nuenen. Hij komt tot een vergelijking met het schoenmakersberoep. Ook de kunstenaar heeft zoals de schoenmaker een bedrijfskapitaal nodig. Hij rekent vervolgens uit dat meerjarig een kapitaal van 5.000 frs. nodig is dat na een paar jaar zo'n 20% rente zal opbrengen. (468)

Soms heeft Theo kritiek op het werk van Vincent en doet hij suggesties vanwege de verkoopbaarheid. (476) Ook lopen de spanningen tussen zijn vader erg hoog op waarbij Theo een tussenpositie inneemt. In uitgebreide brieven somt Vincent alles op wat hem dwars zit en oppert hij opnieuw de mogelijkheid een andere kunsthandelaar te moeten zoeken. (473, 474)

En daarmee zijn de belangrijkste elementen verkend. De gezamenlijke afspraak die hij samenvat als 'ons schilderzaakje' - 'dat zowel van u als van mij hoort.' (524) blijft in stand.

Vincent's tijdelijk verblijf in Antwerpen levert nog wel een brief op over zijn bredere opvatting van een moderne financier – als voorbeeld voor Theo: niet (de ander, de kunstenaar) uitmergelen maar deze vrijheid van handelen geven (om te produceren). (552) Ook signaleert hij met instemming een trend dat kunstenaars (vanwege een algemene financiële crisis) steeds meer het initiatief nemen om de eigen zaken te regelen buiten de kunsthandelaren om. (556)

Door het ontbreken van een correspondentie vanwege het bij elkaar wonen in Parijs, vanaf 1886, kunnen geen woorden van Vincent aan Theo worden opgetekend over het gezamenlijk ondernemen.

Met het verblijf in het Zuid-Franse Arles, vanaf 1888, naar de plaats van het zuidelijk licht en de bijzondere kleuren, start de 35-jarige Vincent ook weer het schrijven van brieven afgewisseld met het produceren van een grote hoeveelheid studies, tekeningen en schilderijen. Het belang van een kunstenaarsvereniging wordt weer benoemd waarbij de kunstenaars in ieder geval de kostprijs vergoed moeten krijgen. (580) Vooralsnog heeft hij een kamer in een hotelletje gehuurd maar is al snel van mening dat een geheel huis (het Gele Huis) profijtlijker is als meerdere kunstenaars met elkaar samenwerken en samenwonen. Vanuit Parijs is Theo bezorgd over de lichamelijke gesteldheid en het welzijn van zijn broer en is Vincent zich bewust van de last die uitgaat van zijn behoefte aan geld. (615) Hij geeft ook aan dat hij zich door het werk afgetakeld voelt en berekent dat Theo hem al 15.000 frs. heeft voorgesloten. (645) Maar ook: 'het is absoluut mijn plicht om te proberen geld te verdienen met mijn werk.' (686) Hij doet grote uitgaven voor de inrichting van het Gele Huis, een verenigingsverblijf voor Gauguin en andere kunstenaars die behoefte hebben om naar het zuiden af te reizen. Maar het idee vraagt om investeringen van de kant van Theo. De reactie van Vincent: 'roep mij een halt toe als ik te ver ga!' (702) De aandacht naar het gezamenlijk ondernemen krijgt nu een extra laag: de samenwerking met Gauguin en andere kunstenaars. (616)

Deze samenwerking verloopt moeizaam, de discussies met Gauguin zijn uiterst geladen. (726)

Op 23 december 1888 snijdt Vincent zijn oor af.

Het gedeeld cultureel ondernemerschap, samen met broer Theo als zakenpartner in 'ons schilderzaakje dat zowel van u als van mij hoort' - waarbij Vincent zorgt voor productie & advisering en Theo voor de financiering & handel - is tot op dat moment krachtig in stand gebleven.

Ideeën zijn besproken om bijvoorbeeld een handel in impressionistische kunst in Engeland op te zetten.

(680) Ook de oprichting van een schilderschool is op de lijst van plannen gezet. (657)

Tot deze culturele onderneming behoort tevens het beheren en uitbreiden van het gezamenlijke kunstdepot – met onder meer geruimd werk van medekunstenaars - waarmee al in eerdere periodes is gestart. (640) Theo is daarvan de eigenaar.

En heeft Vincent een schuld aan Theo? 'Ik wil van een schuld niets weten' laat hij de zieke Vincent vanuit Parijs weten. (713, brief van Theo) En later: Je hebt me terugbetaald, met je werk, met je broederlijkheid. (762, brief van Theo)

B. Kunstenaarsverenigingen

Vincent van Gogh heeft verschillende keren over het oprichten van een kunstenaarsvereniging geschreven, zie ook de opmerkingen hierboven onder A. De afspraak. Een van zijn eerste ideeën was, zo hebben we gezien, een vereniging van tekenaars oprichten om een volksuitgave van prenten uit te brengen. (289) En dat hij daaraan toevoegt concrete suggesties voor prijsstellingen en oplagen. Ook zal er een moment komen dat men, volgens hem (financieel) moet kiezen al dan niet verder met de uitgave te gaan.

Bij latere ideeën gaat het vooral om de armoede onder gelijkgezinde kunstenaars bestrijden en voordelen halen uit samenwerking.

Wat is in de ogen van Vincent de opzet? (377, 580, 584) Zo'n vereniging verzamelt werk van gelijkgestemde kunstenaars, bijvoorbeeld van Degas en Monet. Elk levert 10 schilderijen in die door een commissie worden getaxeerd. Op een later moment moeten nieuwe kunstenaars worden aangetrokken, waaronder Gauguin. Aan de kunsthandel Goupil & Cie moet men denken als het gaat om het vinden van een geldschietter. Uit de verkoop wordt een toelage verschaft en kunnen atelierkosten worden betaald. De plannen worden later meer definitief door de voorbereidingen van de komst van Gauguin naar Arles. Van een daartoe zakelijk opgestelde en doordachte brief legt hij aan Theo in conceptvorm de afspraak voor (616): Hij (Vincent) en Gauguin ontvangen van Theo tezamen een bijdrage van 250 frs. per maand. Als tegenprestatie moet er door Gauguin één schilderij per maand gemaakt en geleverd worden. Vincent herbevestigt de afspraak dat het eigendom van zijn gehele productie bij Theo blijft. En er moet samen gegeten worden als kostenbesparing.

Vincent bouwt voor de nieuwe vereniging en met steun van Theo (die een erfenis van een oom heeft gehad) zijn eigen onderkomen uit tot het nieuwe kunstenaarshuis, het Gele Huis zoals we dit eerder al zijn tegengekomen. Ook met het oog op nieuwe kunstenaar-leden die zouden moeten afreizen naar het zuiden. Gauguin zal het hoofd van het nieuwe centrum moeten worden. (694) Gauguin arriveert in oktober 1888.

Het kunstenaarshuis, tezamen bewoond nu met Gauguin, vindt zijn einde door de sterk opkomende waanziekte van Vincent van Gogh en zijn sterk verslechterende relatie met Gauguin waardoor samenwerking in verenigingsverband niet meer mogelijk is. In een van zijn laatste brieven tempert hij al de verwachtingen (door 'zulke merkwaardige dingen' om hem heen) en herhaalt hij Theo's woorden: 'Wie dan leeft, die dan zorgt'. (726)

En zoals we al zagen: Gauguin verlaat Arles eind van het jaar 1888.

C. Externe transacties

Van Gogh zou tijdens zijn leven maar één kunstwerk hebben verkocht, aldus de meest gemaakte opmerkingen over zijn (gebrek aan) verkopen. Deze uitlatingen versterken het beeld dat Van Gogh tijdens zijn leven in financieel opzicht geen geldelijke waardetoevoeging heeft gerealiseerd. De feiten, zoals de schilder deze zelf onder woorden brengt, laten een ander beeld zien.

De volgende transacties zijn genoemd (naast het ruilen van tekeningen tegen brood in een vroege periode (158)):

- Verkoop van een schilderij en een studie (699, 855 - brief aan zijn moeder)
- Opdrachtverlening voor het maken van tekeningen (378, 464, 638)
- Opdrachtverlening tot het schetsen van panelen (453) (de betaling bleef uit (523))
- Het geven van lessen met als tegenprestatie het verstrekken van tubes verf (369, 628)
- Het afbetalen van schulden en het betalen van rekeningen (van huisbazen, leveranciers, hoteliers en restauranthouders) in de vorm van kunstwerken. (241, 527, 638, 676, 878)
- Het verkopen van schetsen. (205)
- Het ruilen van kunstwerken met gerenommeerde kunstenaars (t.b.v. collectievorming)

In een door Vincent genoemd geval kan hij niet tot verkoop van een voor hem geliefd schilderij komen – de kleurcombinatie raakt hem te zeer - en schenkt het weg. (539)

3. Beoordeling

Na het bestuderen en analyseren van de brieven van Vincent van Gogh aan zijn broer Theo over geldzaken ontstaat een beeld dat in de kern als volgt te omschrijven is.

In zijn jonge jaren doet hij handelskennis op als betaalde bediende in de kunsthandel te Den Haag, Londen en Parijs. Hij verlaat de handel met een kritische blik op de relatie tussen kunst en de naar zijn mening oppervlakkige kunsthandel. In zijn zoektocht naar betaald werk op de immaterieel georiënteerde gebieden onderwijs en godsdienst leert hij in Londen en Amsterdam te woekeren met beperkte middelen en krijgt hij een scherp oog voor inkomsten en uitgaven in een niet-commerciële omgeving. Bij zijn keuze voor het kunstenaarschap trekt hij samen op met zijn broer waarbij zij een gezamenlijke onderneming aangaan en worden door Vincent concrete uitwerkingen bedacht en ingevoerd. Vincent neemt productie & advisering voor zijn rekening, Theo zorgt voor financiering & handel. De samenwerking staat regelmatig onder druk mede vanwege verschil in verwachtingen, emoties en opvattingen. Tot een definitieve breuk tussen de broers komt het niet. Het gedeeld cultureel ondernemerschap – in de woorden van Vincent: *ons schilderzaakje dat zowel van u als van mij hoort* - blijft veerkrachtig in stand.

Het concept van kunstenaarsverenigingen ter versterking van de samenwerking tussen kunstenaars heeft de volle aandacht van Vincent. Ideeën worden door hem voorzien van gerichte uitwerkingen wat inbreng, prestaties en financiering betreft. In Arles wordt de beoogde kunstenaarsvereniging met steun van Theo gedetailleerd vormgegeven én gestart samen met de kunstenaar Paul Gauguin. Van Gogh richt daartoe het Gele Huis in.

Zijn ziekte verhindert een verdere uitbouw van deze vereniging.

Tenslotte: zijn externe transacties laten een veelzijdig beeld zien – van opdrachten, ruilhandel en verkopen - dat in economisch opzicht verder gaat dan de waarneming dat Van Gogh slechts in leven één schilderij verkocht heeft. Deze externe transacties maken mede de groei van zijn kunstenaarschap mogelijk.

Door te focussen op de verkoop van slechts één schilderij blijft de financiële waardetoevoeging via opdrachtverlening, verkopen van studies en ruilhandel onder de radar en wordt miskend dat Vincent wel degelijk en meer gelaagde financiële waardecreatie realiseerde.

Bovenstaande brede en rijke kwaliteiten die Vincent van Gogh op het financiële vlak heeft eigen gemaakt, bestrijken een beperkte periode van zo'n twintig jaar (1869-1890).

4. Heersende opvattingen

Nu we zicht hebben op de actieve wijze waarop Vincent van Gogh in zijn brieven zijn financiële huishouding heeft opgevat en daarnaar handelde, in samenwerking met zijn broer Theo en gesterkt door zijn streven naar kunstenaarsverenigingen en het aangaan van externe transacties, moet een stap worden gezet naar de bestaande literatuur om na te gaan hoe het financiële leven van de kunstenaar Vincent van Gogh wordt gezien. Daartoe is een zestal bronnen geraadpleegd dat het leven van Van Gogh in relatie tot het geld zelf in beeld brengt.

- *De biografische roman Het leven van Van Gogh*, geschreven door Irving Stone, is in 1934 in het Engels verschenen onder de titel *Lust for life* en in 1956 verfilmd met Kirk Douglas in de rol van Van Gogh. In Nederland is de roman oorspronkelijk verschenen in 1936. De schrijver stelt dat zijn boek behoudens een enkele toevoeging 'absoluut waar (is)' (p 5, uitgave 1989). Voor zijn boek verzamelde hij naast de brieven materiaal uit Nederland, Engeland, België en Frankrijk en sprak daar met talloze vrienden en relaties. Uit de verklaring van de eerste Nederlandse uitgever Hollandia te Baarn (1951, tweede druk) blijkt dat de inhoud in Amerika voorwerp is geweest van een geschil met een aantal betrokkenen dat van mening is dat de schrijver een eenzijdige voorstelling van zaken heeft gegeven. Het bereikte compromis leidt tot

kleine aanpassingen zonder dat het de essentie zou aantasten. In de oorspronkelijke, Nederlandse titel komt de later gebruikte aanduiding 'biografische roman' overigens niet voor. In de latere uitgave in 1989 van Bruna Uitgevers bevat de flaptekst een impuls om de mythe rond Van Gogh levendig te houden: 'Voor de mensen van vandaag is Vincent van Gogh het prototype van de romantische kunstenaar: de door velen miskende, immer berooide artiest, altijd twijfelend aan en gekweld door het eigen talent.'

De roman bevat geen nieuwe gezichtspunten in de relatie tussen Van Gogh en het geld maar geeft wel een meer passend beeld van de verhoudingen tussen de twee broers. Zo laat hij Vincent in een gesprek in den Haag opmerken naar aanleiding van een suggestie dat hij wordt onderhouden door zijn broer: 'Volstrekt niet. Theo betaalt mij een maandsalaris. Alles wat ik maak behoort hem toe. Eens zal hij zijn geld terugkrijgen.' (p. 201) Als hem op een later moment met het oog op een mogelijk huwelijkse verbintenis gevraagd wordt naar zijn bron van inkomsten, geeft hij aan dat zijn broer Theo hem maandelijks 150 frs. stuurt. 'U bedoelt, dat uw broer u onderhoudt?' 'Neen' antwoordt Van Gogh, 'Hij betaalt mij een maandelijks salaris. Daarvoor krijgt hij alles wat ik schilder.' (p. 248)

Al eerder, in de *Borinage*, laat de romanschrijver Theo over de financiële relatie met Vincent opmerken; '(-) en wij zullen samen een deelgenootschap vormen. Jij zult het werk inbrengen en ik het geld'. (p. 109)

De roman besteedt aandacht aan de vereniging van kunstenaars als Vincent in Parijs met zijn medekunstenaars overlegt over samenwerking. Paul Gauguin noemt hem dan 'de communist van het gezelschap'. (p. 317) Het idee van Vincent is dat iedere kunstenaar enkele stukken tentoonstelt in de cafés en restaurants waar de arbeiders komen. Deze laatste zouden het werk kunnen kopen hetgeen inkomsten geeft voor de kunstenaars. De schrijver beschouwt Theo als de koning en Vincent als zijn grootvizier: 'Hij ontwierp talloze plannen, reglementen, begrotingen, verzoeken om geld, huisregels, berichten voor de kranten om heel Europa met het doel van de Communistische Kunstkolonie bekend te maken.' (p. 329) Het idee krijgt een actuele vorm in Arles waar hij werkt aan een permanent atelier voor alle kunstenaars (in het Gele Huis). (p. 362)

Het 'absolute waar' van de romanschrijver moet overigens als een zekere dichtelijke vrijheid worden gezien. In de roman ontbreekt bijvoorbeeld het verblijf in Drenthe na zijn vertrek uit Den Haag. In Drenthe waar – zoals we eerder zagen - de beide broers op afstand van elkaar spannende momenten beleefden en de samenwerking soms hevig onder druk kwam te staan.

Literaire keuze zoals de biografische romanvorm heeft binnen de groep van vincentologen de nodige argwaan gewekt. Zonder naam en rugnummer te noemen merkt Jan Hulsker, schrijver van het hierna nog te bespreken *Lotgenoten*, op: '(-) Van Goghs leven wordt verhaald alsof de schrijver er zelf bij is geweest, waarin geen bewering wordt gestaafd, geen bronnen worden genoemd en zelfs van citaten niet wordt gezegd uit welke brieven zij komen.'

- De in 1982 verschenen *Van Gogh Een documentaire biografie* van A.M. Hammacher en Renilde Hammacher beoogt volgens eerstgenoemde een benadering te zijn van de totale persoonlijkheid van Van Gogh. De financiële kwesties blijven echter in de inleiding geheel buiten beschouwing en worden kennelijk niet tot de totale persoonlijkheid gerekend. Ook de hierboven weergegeven financieel gerelateerde bevindingen zoals verwoord in de brieven van Van Gogh krijgen in de inleiding geen vermelding.

Wel wordt opgemerkt dat zijn ooms goedverdienende mensen waren en dat (later) de sensationele kanten rond Vincents ziekte en zelfmoord commercieel zijn uitgebuit. (p. 12) Over de betekenis die Vincent zelf gaf aan geld wordt in de inleiding niet gesproken.

In hun boek voorzien de schrijvers de brieven en kunstwerken van een begeleidende reactie. In de reacties zelf worden in de kantlijn de financiën soms aangestipt. Bijvoorbeeld: het probleem van Vincent om in zijn eigen levensonderhoud te voorzien (tijdens zijn verblijf in Drenthe. (p. 83) Voor zover serieuze financiële zaken aan de orde zijn betreffende de relatie tussen de broers, krijgen deze een negatief oordeel van de biografen: gebedel om geld. (p. 98)

De beoogde samenwerking in Arles zien de schrijvers door de ogen van Vincent als een klein collectief van kunstenaars dat in het Gele Huis gehuisvest zal worden. (p. 154) Het centrum wordt later in een reactie als een mogelijke utopie beschouwd. (p. 158)

Het aan Theo gerichte 'Laat mij schieten' (brief nr. 390) en de daarop volgende Vincents plannenmakerij voor de samenwerking van de twee broers (brief nr. 396) worden door de schrijvers niet opgemerkt.

- Theo op een voetstuk plaatsen, naast dat van Vincent, is een van de beweegredenen van Jan Hulsker om de eerder genoemde Lotgenoten Het leven van Vincent van Gogh samen te stellen (uitgegeven in 1985). Met een – hier kort samengevat – 'Zonder Theo geen Vincent' betuigt hij zijn instemming met eerder gehoorde opvattingen over de betekenis van Theo. (p. 9) Deze betekenis is teveel in de schaduw blijven staan. Maar meer nog wil het een vollediger beeld geven van het leven van Vincent van Gogh. Naast de brieven van Van Gogh worden ook aanvullende documenten van met name familie en vrienden aan het onderzoek toegevoegd en brengt hij zo nodig correcties aan op eerdere publicaties over het leven van Vincent en Theo van Gogh. In het Woord Vooraf gaat de samensteller niet in op het karakter van de financiële verhoudingen tussen de broers Van Gogh. Gepretendeerd wordt het echte leven van de twee broers te beschrijven daarbij hun levensloop thematisch volgend (de verblijfplaatsen, Vincents werk, de relaties, Theo's positie, etc.).

Ik beperk me tot de toetsing van de gebeurtenissen uit de drie gevallen – de afspraak, de verenigingen en de externe transacties - om inzicht te krijgen hoe Lotgenoten de financiën rond Vincent benaderd. De afspraak van de gezamenlijke onderneming wordt niet uitdrukkelijk behandeld maar krijgt vooral zijn aandacht in de vorm van een schuld (van Vincent) die wordt terugbetaald (aan Theo) (p. 269) Het deelgenootschap krijgt impliciet een plaats in de citaten uit de brieven met uitzondering van de uitdrukkelijke vermelding van de organisatie rond de gewenste Volksuitgaaf die Vincent bedacht en uitwerkte ten behoeve van het uitgeven van illustraties. Dezelfde behandeling krijgen de diverse plannen tot de oprichting van een kunstenaarsvereniging. Daarover merkt de schrijver op dat deze samenwerking herhaaldelijk terugkomt maar nooit een concrete vorm krijgt. (p. 227) Hier is sprake van een omissee aangezien het ingerichte Gele Huis in Arles een verenigingshuis vormde, inclusief een door Vincent bedacht financieringsplan. Het gevolg is dat de geschiedenis over Arles het verenigingsperspectief links laat liggen en zich vooral richt op de (problematische) relatie tussen Vincent van Gogh en Paul Gauguin. Omdat Lotgenoten uitdrukkelijk aandacht besteedt aan de kunstproductie zelf worden in het verlengde daarvan enkele externe transacties genoemd, soms ook becommentarieerd vanuit verslagen van ooggetuigen.

- In de kantlijn: In 2003 verschijnt *De brieven van Vincent van Gogh* in een keuze van Ronald de Leeuw. In zijn uitvoerige inleiding worden de financiële aspecten nauwelijks opgemerkt anders dan dat de samensteller De dank aan Theo - zoals vaak vermeld in zijn brieven – beoordeelt als een 'bezweringformule' om de betalingen door Theo als het ware veilig te stellen. (p. 10) De Leeuw bevestigt daarmee een inmiddels een vaste denklijn: financiële aspecten in de marge behandelen; de kunstenaar Van Gogh is vooral gericht op de portemonnee van zijn broer Theo. Ook krijgt de kunstenaarsvereniging in Arles de typering: een utopisch broederschap van kunstenaars. (p. 23)

- Tot slot het boek Van Gogh van Julian Bell (2015) dat op de Nederlandse omslag als *De complete en compacte biografie* wordt aangeduid. Bell, zelf kunstenaar en een groot bewonderaar van het werk van Van Gogh, schetst een broederschap waarbij hij Theo van Gogh als betaalmeester noemt. (p. 128) Bij geldzaken neemt de schrijver het perspectief van deze geldschieter en wordt zijn kunstzinnige broer afgeschilderd als een altijd in geldnood verkerende kunstenaar. (p. 60) Soms geld van Theo over de balk smijgend waarbij ook het beeld van verkwisten wordt gebruikt. (p. 129) De biograaf verplaatst zich in de positie van kunsthandelaar Theo als hij hem de gedachte toeschrijft hoe hij, Theo, zich van zijn armlastige broer zou kunnen ontdoen. (p. 103) Ook gaat het bij geldzaken van Vincent geringschattend om de zoveelste poging - in de vorm van het zoveelste plan - om zelf geld te verdienen. (p. 127) Het hierboven bedoelde, gezamenlijke cultureel ondernemerschap wordt niet of slechts vanwege Vincent in kleinerende zin opgemerkt: gebedel om geld (p. 58) en op zijn knieën gaan om betaling te krijgen. (p. 84) De kunstenaarsvereniging in Arles wordt beschreven als een ongeloofwaardig 'toevluchtsoord voor vrienden in geldnood'. (p. 140)

De schrijver laat Vincent gebukt gaan onder zijn schuld aan Theo als 'het grote boekhoudkundige probleem van zijn leven' (p. 162) maar laat onvermeld de eerder hier aangehaalde opmerking van Theo dat hij 'van een schuld niet wil weten'.

In het uitgebreide register komen de door Vincent gebruikte trefwoorden 'afpraak' en 'vereniging' niet voor.

Om een samenhangend overzicht te krijgen in de wijze waarop de besproken bronnen de relatie Vincent en het geld beschouwen heb ik een matrix opgesteld met de belangrijkste aangeduide kenmerken vanuit mijn eigen verkennend onderzoek. Vervolgens heb ik een score aangebracht op de lijn: 1 = afwezig, 2 = geringe vermelding, 3 = aanwezig, 4 = sterk aanwezig, 5 = inzichtgevend. Het gaat hier om een indicatief en derhalve voorlopig overzicht (zie tabel hieronder) dat wil uitnodigen tot een nauwkeurig debat vanuit meerdere waarnemingen. Als we bedenken dat Vincent in 54% van de bestudeerde brieven aandacht aan geldzaken besteedde komt daarentegen de gemiddelde score niet boven de 'geringe vermelding' uit. Slechts in één, weliswaar omstreden bron (Stone) bestaat er oog voor de financiële kwaliteiten van de kunstenaar.

Hoewel door de schrijvers gepretendeerd wordt dat hun kenobject is het totale leven van Vincent van Gogh kan met zekerheid gesteld worden dat sprake is van een blinde vlek betreffende de financiële kwaliteiten van deze kunstenaar en worden daarentegen kwalificaties gebruikt en/of bevestigd die een meer open benadering in de weg staan: berooide artiest, gebedel om geld, schuld - het grote boekhoudkundig probleem in zijn leven, de altijd in geldnood verkerende kunstenaar, etc. Het kunstenaarscentrum in Arles wordt afgedaan met neerbuigende kwalificaties. Nergens lezen we dat Vincent van Gogh binnen een periode van slechts twintig jaar een veelheid aan financiële kwaliteiten heeft ontwikkeld en met zijn leven en zijn werk een grote financiële investering heeft gerealiseerd. En wat het financiële betreft: soms meer dan dat. Onbehandeld blijft een bijzonder voorval waaruit blijkt dat Vincent zich de juridische aspecten geheel eigen heeft gemaakt van een mogelijke gedwongen opname in een inrichting waartoe zijn vader het initiatief wilde nemen. (243) Hij onderzocht de (on)mogelijkheid, raadpleegde rechterlijke uitspraken en vergeleek de Nederlandse regeling ook met die uit Engeland en Frankrijk.

Zo'n juridische vaardigheid blijft niet onopgemerkt als men de financiële kwaliteiten serieus neemt. Vincent laat zich uit over zijn blijdschap dat hij het schilderen niet geleerd heeft. (260) Hij ziet nu effecten die hij anders niet opgemerkt zou hebben. Zo'n autodidactische houding moet hem geholpen hebben om het financiële te kunnen begrijpen en te doorgronden.

Ook is onopgemerkt gebleven de kwalificatie die Vincent zichzelf geeft geen 'slecht financieer' te zijn: in Den Haag moest hij zich vestigen als kunstenaar, een nieuw atelier opbouwen en bekostigen, een kunstproductie aanmaken inclusief het verkrijgen van schildersbenodigheden en inhuur van modellen, en een vrouw met twee kinderen onderhouden tegen de wil van zijn omgeving in. (brief 244)

Bron	Behandeling financiële aspecten m.b.t. Vincent van Gogh	Oog voor financiële kwaliteiten Vincent van Gogh	Aandacht voor gezamenlijke onderneming Vincent & Theo	Aandacht voor de kunstenaarsvereniging in Arles
Stone: Biografische roman (1934, 438 blz'n NL editie)	3	3	2	2 (als een communistische kunstkolonie)
Hamacher cs: Documentaire biografie (1982, 239 blz'n NL editie)	2	1	1	2 (als een utopie,)
Hulsker: Lotgenoten (1985, 669 blz'n in NL editie)	2	2	2	2 (geen concrete vorm aangenomen)

Bell: Complete en Compacte biografie (2015, 224 blz'n NL editie)	2	1	2	2 (ongeloofwaardig toevluchtsoord voor vrienden in geldnood)
--	---	---	---	---

Over de specifieke financiële verhoudingen en situaties zijn twee publicaties verschenen die tot slot betrokken worden bij dit onderzoek.

- De eerder genoemde in 2009 verschenen zes delen met brieven en aantekeningen van het Van Gogh Museum, het Huygens Instituut en de Amsterdam University Press wordt begeleid door de Engelstalige website vangoghletters.com. Onderdeel van de daar opgenomen informatie vormt de paragraaf De Financial backgrounds waarin aandacht aan de relatie van Van Gogh met het geld wordt besteed. Dit bijzondere document bevat informatie over het financiële reilen en zeilen, meer dan de brieven en de besproken bronnen ons vertellen. Van dit hoofdstuk is een aangepaste samenvatting verschenen, samengesteld door Hans Luijten onder de titel Van Gogh en het geld (2007).

De beide documenten geven inzicht in de financiële verhoudingen, ook tussen Van Gogh en zijn ouders en geven berekeningen van de totale investeringen van de kant van Theo. Dit bedrag komt neer op zo'n 17.500,- frs. (exclusief het verblijf in Parijs en mogelijke contante betalingen). Zo heeft Vincent van zijn broer bij benadering 14.5 % van zijn inkomen aan de gezamenlijke onderneming besteed al blijft Luijten Theo als mecenas (in de Engelstalige versie: patron) aanduiden. Dit geeft hetgeen werkelijk plaatsvond – het voeren van een gezamenlijke onderneming met inbreng van werk en financiën – een onjuist beeld aangezien een mecenas een persoon is die als weldoener belangeloos de kunstenaar ondersteunt. Van belangeloosheid was geen sprake, wel van een gezamenlijke onderneming. Ook de financiering van de kunstenaarsvereniging, gehuisvest in het Gele Huis, wordt niet als zodanig benoemd. Dat Vincent van Gogh, financieel gezien, meer in zijn mars had dan alleen maar afhankelijk te zijn van zijn broer, wordt ook in deze studies niet gesignaleerd.

Het beeld dat Vincent in permanente armoede leeft wordt evenwel met feiten ontkracht vanwege de maandelijkse inkomsten die gemiddeld genomen hoger zijn dan het salaris van een kostwinnende postbode (in Arles). Wel wordt aangegeven dat Vincent soms te enthousiast tot uitgaven komt (aanschaf prenten, meubilair het Gele Huis).

Het opzetten van een gezamenlijke onderneming (de afspraak), het aangaan van een kunstenaarsvereniging en de externe financiële transacties blijven in financieel opzicht nagenoeg onbesproken.

- Een kleinschalige, Engelstalige studie Van Gogh and Money van Liesbeth Heenk, verschenen in 2014, geeft een samenvatting van de inmiddels bekende feiten over het financiële verkeer. De conclusie dat geld een belangrijke rol speelt in het leven van Van Gogh kan dan ook niet als een resultaat van eigen onderzoek gelden. Veeleer gaat het om hoe hij deze rol als deel van het gezamenlijke ondernemerschap invult. Daarop wordt in de studie niet nader ingegaan. De onderzoekster besteedt aan twee perioden extra aandacht. Zijn Haagse periode en zijn verblijf in Arles. Ook over deze perioden worden de inmiddels bekende feiten op een rij gezet en blijven analyses en conclusies achterwege.

De schrijfster geeft aan dat de kunstenaar Van Gogh door zijn familie meer 'business-minded' is dan we zouden verwachten (p. 4) zonder daarop een nadere toelichting te geven. Tevens vermeldt ze de aandacht waarmee hij zijn eigen werk zelf tracht te promoten en te verkopen. Het hoe blijft onbesproken. Maar ook in deze publicatie overheerst de afhankelijkheid van Vincent aan zijn broer Theo (p. 8) en wordt herhaald wat ook eerder over het Gele Huis is opgemerkt: een 'utopian community'. De studie bevat geen bronvermelding, anders dan de herkomst van de brieven. Ook de eerder verschenen en hierboven genoemde publicatie Financial backgrounds en de bewerkte samenvatting ervan door Hans Luijtens worden niet vermeld.

Duiding en reflectie

Welke typering kan tot slot aan de hand van zijn brieven in dit verkennend onderzoek worden gegeven aan de financiële kwaliteiten van Vincent van Gogh?

Hij wordt volwassen in een omgeving van kunsthandelaars. Verzamelt als autodidact kennis van de kunsthandel en leert aan den lijve de betekenis van inkomsten en uitgaven. Is zich – ook emotioneel – bewust van de kwetsbare positie van een beginnend kunstenaar en weet later financiële constructies vorm te geven. Een artistiek deelgenootschap met zijn broer – waar Vincent zorgt voor de productie van kunstwerken en Theo voor de financiering en handel – en de inrichting van een kunstenaarsvereniging – voor het delen van kosten en opbrengsten – geven in denken en doen mede continuïteit aan zijn artistieke praktijk. Hij gaat transacties aan waar hij zijn kunst onder meer inzet als financieel ruilmiddel. Het financiële qua denken en (beoogd) handelen betreft 54% van de hier bestudeerde brieven aan zijn broer.

De literatuur over Vincent van Gogh in relatie tot het geld benadrukt vooral de afhankelijkheid van Van Gogh aan zijn broer Theo en heeft geen oog voor de financiële kwaliteiten van Vincent. Ook de gelijkwaardigheid van het partnerschap van de broers - weg van de kwalificaties als gebedel om geld of berooide artiest – heeft geen (h)erkenning gekregen. Van Gogh maakt het onderzoekers op het gebied van kunst en economie overigens niet gemakkelijk. Ook zij kunnen door de vaak emotionele bewoordingen al snel een verkeerde afslag nemen. Patroonherkenning betreffende samenwerkingsvormen en zicht op een diversiteit in financiële waardetoevoeging blijven in die route buiten zicht.

Wanneer is een persoon een natuurtalent? Als niet door scholing maar van nature een gave in de praktijk wordt ontwikkeld.

De wereldberoemde schilder Vincent van Gogh, die leefde in de tweede helft van de 19e eeuw, is niet alleen een geniaal kunstenaar maar ook een financieel natuurtalent. Zo blijkt uit het hier geschetste verkennend onderzoek hoe Vincent van Gogh zijn eigen financieel aandeel heeft verwoord en vormgegeven.

Alle reden om afscheid te nemen van de huidige mythe dat Vincent van Gogh zogenaamd alles had met kunst en niets met geld, en het beeld bij te stellen in de richting van zijn financiële kwaliteiten. Door deze kwaliteiten te erkennen – ook in academische disciplines - wordt recht gedaan aan deze veelzijdige Nederlandse kunstenaar.

De vakdiscipline Kunst en Economie opent nu de weg om nog diverse vragen over de kunstenaar Vincent van Gogh en het geld te beantwoorden. Een eerste stap is gezet in dit verkennend onderzoek maar het beeld is ook nu nog omgeven met vragen, bijvoorbeeld: Op welke wijze hebben specifieke kunstpraktijken van de kunstenaars uit zijn tijd zijn denken beïnvloed? Hoe heeft hij samen met Theo in hun Parijse periode het cultureel ondernemerschap vormgegeven? Welke betekenis heeft de sociaal-economische omgeving (opkomende industrialisatie, groei bemiddelde burgerij) in West-Europa op zijn functioneren gehad?

En meer actueel: inspireert de kunstenaar en artistiek ondernemer Vincent van Gogh hedendaagse kunstenaars - die leven onder de financiële knoet van corona - tot samenwerking en verenigingsvorming?

Literatuur

Giep Hagoort (1992), *Cultureel ondernemerschap Een inleiding in kunstmanagement*, Culemborg: FSAO press/Phaedon

Giep Hagoort (2005), *Art Management Entrepreneurial Style*, Delft: Eburon

Giep Hagoort (2007), *Cultureel ondernemerschap. Over het onderzoek naar de vrijheid van kunst maken en de vrijheid van ondernemen (oratie)*, Utrecht: Universiteit Utrecht/HKU

A.M. Hammacher, Renilde Hammacher (1982), *Van Gogh Een documentaire biografie*, Amsterdam: Meulenhoff/Landshoff

Liesbeth Heenk (2014), *Van Gogh and money*, Amsterdam: Amsterdam Publishers

Jan Hulsker (1985), *Lotgenoten Het leven van Vincent en Theo van Gogh*, Weesp: Agathon/Unieboek
Leo Jansen, Hans Luijten, Nienke Bakker (2009), *Vincent van Gogh – De brieven (zesdelige uitgave)*,
Amsterdam: Amsterdam University Press
Ronald de Leeuw (2003), *De brieven van Vincent van Gogh*, Amsterdam: Bert Bakker
Hans Luijten (2007), *Van Gogh en het geld* (pdf), Amsterdam: Van Gogh Museum
Irving Stone (1989), *Het leven van Vincent van Gogh Biografische roman*, Utrecht: Bruna Uitgevers
Julian Bell (2015), *Van Gogh De complete en compacte biografie*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam
Van Gogh Museum, *Financial Backgrounds* (www.vangoghletters.org, webedition, geraadpleegd 2020)

Colofon

Onderzoek: Giep Hagoort

Tekst vrij van rechten

Portret Vincent van Gogh, zelfportret met
geschoren gezicht, 1889

© foto auteur: Joke van den Berg, c/o

Pictoright Amsterdam, 2020

Uitgave: www.asom.org

Met dank aan:

Mieke Vink (redactionele adviezen), Ad van
Breugel, Hanke Drop, Joke van den Berg,
Van Gogh Museum

Reacties zijn van harte welkom via
genoemde website.

December, 2020.

Bijlage

Zundertse Weekbode

Week 48 - oktober 2020

**Onderzoek toont aan:
Vincent van Gogh is een financieel natuurtalent**

**Vincent:
Zo'n titel zegt mij niets**

Met de in Zundert geboren wereldberoemde kunstenaar Vincent van Gogh blik de Zundertse Weekbode terug op het onlangs verschenen onderzoek over zijn financiële kwaliteiten. De 130 jaar geleden overleden kunstenaar komt daarin naar voren als een financieel natuurtalent in weerwil van de mythes over zijn onvermogen op het gebied van financiën.

Peigh Troogah, zelf kunstenaar, heeft een gesprek met onze oud-inwoner.

Vincent van Gogh als financieel natuurtalent. Veel boeken over u zullen herzien moeten worden want uw kwaliteiten als artistiek ondernemer zijn tot nu toe onopgemerkt gebleven. Hoe ervaart u deze verandering?

Ik heb heel vaak moeten denken aan mijn positie als deelgenoot in onze schilderszaak. Het valse beeld dat ik alsmaar bij Theo bedelde om geld blijft nog steeds hardnekkig in stand. Ik ervaar dat als holle frasen in de literatuur die over mij geschreven is. Ik heb er over gedacht dit ronduit met de onderzoekers te bespreken. Natuurlijk, ik heb veel geschreven over de onverkooptbaarheid van mijn werk in de decadente cultuur van dat moment. En dat ik bijna niets verkocht heb via de kunsthandel. Maar ik heb ook aangegeven dat dat in de toekomst zal veranderen. Ik vraag u niet of u van mening bent dat ik daarin ongelijk heb gehad. Nog een voorbeeld: hoe vaak heb ik niet aangegeven dat schilders moeten samenwerken in verenigingsverband. Het is een dwaasheid dat schilders alleen leven en dan nog vaak in armoede. Is daar in de mainstream aandacht aan besteed? Nee, commercieel kwam het beter uit om te spreken van een eenzame gek. En dan

nu die titel: financieel natuurtalent. Natuurlijk ben ik blij dat men nu ook mijn financiële kwaliteiten erkent. Eerder heb ik mijzelf tegen alle kwaadsprekerij in geen slecht financier genoemd. Maar die titel van financieel natuurtalent zegt mij niets. Het leidt af van de kern dat elke kunstenaar een eigen verantwoordelijkheid voor het geld moet nemen, liefst gezamenlijk al komt kunst natuurlijk altijd op de eerste plaats.

Kan het zijn dat u zelf ook heeft bijgedragen aan de mythevorming over uw relatie tot het financiële. U heeft zelfs aandrang op uw broer Theo uitgeoefend om zijn baan in de kunsthandel op te zeggen. Die kunsthandel krijgt er in uw brieven ongenadig van langs.

Het is waar dat ik een afkeer heb gekregen van de wijze waarop de gevestigde kunsthandel internationaal gezien weinig vernieuwend is geweest. Met onze bevriende kunstenaars hebben we een alternatief willen bieden. Oh zeker, ik heb me negatief uitgelaten over wat ik genoemd heb geldduivels. Dat ik in ruim 50% van mijn brieven over geldzaken geschreven heb, was voor mij ook een eye-opener. Er zitten

soms brieven bij die de indruk bevestigen dat ik louter met psychologische middelen Theo wist aan te zetten mij geld te sturen.

Vergeet niet dat het nooit mijn bedoeling is geweest om de brieven te publiceren. Die beslissing is buiten mij om en na mijn dood genomen. Ik had zelf een meer evenwichtig beeld willen communiceren.

Hoe kijkt u aan tegen het feit dat uw werk in deze tijd miljoenen euro's waard is terwijl u zelf vaak een geldtekort had om schildersbenodigheden te kopen. Dat moet u toch wel een wrang gevoel geven.

Ik begrijp dat u vanwege het recente onderzoek mij over geldzaken wil bevragen. Ik heb zo goed als ik kan uw vragen beantwoord. Nu vraagt u iets wat totaal buiten mijn bevattingvermogen ligt. OK, ik kan het hebben over de neoliberale economie die overigens met geen haar verschilt van de economie in mijn 19-eeuwse tijd. Liever heb ik het over mijn schilderijen en tekeningen die ik heb willen maken voor de mijnwerkers en de landarbeiders. Mijn vriend Gauguin heeft mij communist genoemd en ik heb inderdaad de geschriften van de dominee-anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis gelezen. Al die miljoenen? Ik laat het aan de kunsthandelaren over die vandaag net zo min deugen als hun voorgangers in mijn tijd. Weet u wat echt wrang is? Dat Theo de verkopen niet heeft kunnen meemaken omdat hij na mij te vroeg is overleden.

Door het onderzoek bent u wellicht voor veel kunstenaars een echte rolmodel geworden: kunst is belangrijk maar vergeet niet de financiële randvoorwaarden te regelen. Meer artistiek ondernemend te zijn. Apprecieert u zo'n rol?

U lijkt te vergeten dat we momenteel in een ernstige coronacrisis verkeren en dat musea, kunsthallen en galeries zijn stilgevallen. Een heel bijzondere situatie die nog lang zal aanhouden. Nee ik apprecieer geen enkele rol. Wel kan ik vanuit mijn eigen ervaring zeggen dat samenwerking tussen kunstenaars in deze tijd nog even urgent is als in mijn tijd. Ik wilde toen op sommige momenten echt samen met Theo mij inzetten voor kunstenaarsverenigingen. Bijvoorbeeld tegen de armoede onder kunstenaars. Nu zijn er meer sociale regelingen van de kant van de overheid maar de noodzaak tot samenwerking is er nog steeds.

De onderzoeker werd overvallen door de gedachte dat hij na het lezen van al uw brieven zich als een soort broer van u en Theo ging voelen. Dat hij graag jullie terzijde zou willen staan om de afspraken goed te regelen. Zou u daar behoefte aan hebben gehad?

Ik heb inderdaad op social media zo'n tweet voorbij zien komen. Theo en ik vormden een hecht deelgenootschap en daar wil ik het bij laten.

Ach weet u, laat hij zich maar aansluiten bij de rij van zogenaamd goedwillende onderzoekers en raadgevers.

Ik moet heel erg denken aan Tersteeg, mijn eerste baas bij Goupil & Cie. Ook zo'n goedwillende man maar toen ik hem echt nodig had voor de opbouw van mijn kunstenaarschap, begon hij mij verdacht te maken bij Theo en dreigde hij met financiële sancties.

Anders gezegd: ik ga het liefst om met kunstenaars.